

MEDBORGARNA OM STYRNINGEN AV DEN SVENSKA SKOLAN: STAT, MARKNAD ELLER PROFESSION?

SVERKER LINDBLAD, FREDRIKA LAGERGREN WAHLIN,
KATARINA SAMUELSSON OCH HELENA WALLSTRÖM

Sammanfattning

I den här studien undersöks medborgarnas inställning till olika skolfrågor mot bakgrund av den förändring av skolans styrning i riktning mot avreglering, decentralisering och marknadsstyrning som skett sedan 1990-talet. Data hämtas huvudsakligen från den nationella SOM-undersökningen 2021 som jämförs med uppgifter från tidigare undersökningar. Resultaten pekar på en hög tillit till svensk skola och lärares utbildning men också att en stor andel menar att kvaliteten hos svensk skola försämrats under senare år. Studien pekar vidare på en majoritet för ökad statlig styrning av skolan och för förbud att låta privata vinstintressen styra skolan. Dessa resultat analyseras som preferenser för olika sätt att styra skolan som institution bland medborgarna. De grupperingar som erhålls undersöks därefter närmare utifrån ålder, position i arbetslivet, partipolitiska sympatier och kön. Avslutningsvis förs ett resonemang om opinionens inställning till de styrmodeller som utvecklats inom skolväsendet i Sverige.

Under lång tid har skola och utbildning setts som angelägna samhällsproblem och varit föremål för politiska diskussioner och debatter i dagspressen.¹ Vi ska här ge en bild av hur svenska folket ställer sig till skolan och till frågor som varit i förgrunden när det gäller diskussioner om skolan och dess styrning. De frågor som berörs här handlar om tilliten till lärares utbildning, skolans kvalitet, samt om det är rätt att låta företag med vinstintressen driva skolor. Vi börjar med att ge en kort bakgrund till de diskussioner som förts för att därefter presentera hur en kan förstå dessa diskussioner i termer av olika sätt att styra skolan. Sedan följer en genomgång av data och presentation av de resultat som framkommer i analysen. Kapitlet avslutas med en diskussion om skolans styrning och skolpolitiken.

En skola i kris?

Skolväsendet har varit något av en grundpelare i den svenska välfärdsstaten. Fram till 1990-talet var svensk skola statligt styrd med centralt fattade beslut om regler och principer för hur verksamheten skulle genomföras. Beslut om skolreformer

refererade ofta till vetenskapliga undersökningar och genomfördes vanligtvis i samförstånd över partigränserna. Kritik fördes dock fram på olika sätt i dagspress och i utredningar, rörande exempelvis "flumskola" och bristande respekt för kunskap i skolan. Särskilt betydelsefull i den offentliga debatten var troligen den svenska maktutredningen som kom 1990 (SOU 1990:44), där det svenska välfärdssamhället, och då också svensk skola, liknades vid en koloss på lerbettor (Lindblad & Wallin, 1993). Efter regeringsskiftet 1991 genomfördes en snabb och dramatisk omstrukturering av svensk skola i form av avreglering, decentralisering, privatisering och marknadsstyrning. Argument för denna omstrukturering formulerades ofta i termer av valfrihet och effektivitet.

Dessa radikala förändringar väckte internationell uppmärksamhet bland annat inom OECD som undrade vad som hände med den välfungerande svenska skolan.² Från forskarhåll ifrågasattes också tidigt beslutet om omstruktureringen av skolväsendet i Sverige (se exempelvis Englund, 1995; Kallós & Lindblad, 1994). Fram till början av 2000-talet var emellertid den allmänna debatten om privatisering och marknadsstyrning inte särskilt framträdande. När debatten i Sverige om skolan sedan tog fart kom den att kretsa kring i huvudsak tre punkter.

En första punkt berörde Sveriges placering i internationella kunskapsmätningar. När svenska elevers resultat hamnade längre ner i internationell ranking växte kritiken mot skolsystemet med skarpa formuleringar från dåvarande partiledaren för Folkpartiet, Jan Björklund som kom med hård kritik mot det som ansågs vara den svenska flumskolan.³ Liknande argument framfördes i dagspressen (Wärvik, Runesdotter & Pettersson, 2019) då ofta med krav på så kallad katederundervisning och att sätta kunskapen i centrum för skolans verksamhet.

En andra punkt behandlade den alltmer omfattande privatiseringen av skolväsendet som i vissa uppmärksammade fall ledde till mycket stora vinster för skolägarna. Denna utveckling ifrågasattes av olika aktörer, som exempelvis inom Kungl. Vetenskapsakademien (SvD 27/3 2013) och av LO (Aftonbladet, 9/6 2020), vilka också lyfte fram argument för att marknadsstyrningen ökade segregeringen inom det svenska skolväsendet.

En tredje punkt, som ofta direkt eller indirekt knöts till punkten om sjunkande skolresultat, handlade om bristande kvalitet hos svensk lärarutbildning som orsak till vad som sågs som skolans kris (se Lundahl, 2020, för genomgång av kritiken av lärarutbildning i svensk dagspress). Debattörer menade att svensk lärarutbildning var undermålig och alltför bunden till de stora skolreformernas progressivistiska idéer om bildning och fostran.⁴ Lärarutbildningarna borde därför förändras, "flumpedagogernas" inflytande upphöra för att ge utrymme åt andra vetenskapliga områden såsom neurovetenskap och kognitionsvetenskap (se Lindblad, 2020, för genomgång av debattinlägg i svensk dagspress). Här framfördes också krav på att möjliggöra privata alternativ till lärarutbildning.

Hur ser då medborgarna på utvecklingen av den svenska skolan och till den kritik som framförts? I den nationella SOM-undersökningen 2021 ställs frågor

om skolans utveckling. De insamlade svaren på dessa frågor kommer vi här att analysera. Som referenspunkter för analyserna används tidigare SOM-studier (Lindblad m.fl., 2015; Lindblad m.fl., 2018) som undersökt förändringar i svensk opinion gällande skolfrågor och om rimligheten att använda sig av internationella kunskapsmätningar för att bedöma kvaliteten hos svensk skola. Vi vill här följa upp de analyser som gjorts där om ”hur den svenska allmänheten förhåller sig till viktiga skolfrågor” (Lindblad m.fl., 2018: 337), men denna gång med fokus på frågor om den svenska skolans styrning.

Om institutionell logik vid styrning av skolan

Skolan ses här som en samhällsinstitution byggd på stabila roller, förväntningar och normer och som man från politiskt håll försöker styra, exempelvis med lagar och förordningar. För att analysera de resultat som erhållits av den nationella SOM-undersökningen 2021 används den indelning i ”institutionella logiker” som utvecklats av professionsforskaren Eliot Freidson (2001). Traditionella teorier om institutionella logiker analyserar organisering, kvalitetssäkring och styrning av arbete och verksamheter utifrån de två styrprinciperna *byråkrati* och *marknad*. Här lägger Freidson (2001) till en tredje princip eller logik, nämligen *professionalism*.

Var och en av de tre logikerna bär på idéer och förgivettaganden, materiella såväl som immateriella, vilka i sin tur inverkar på aktörernas känsla av tillhörighet och meningsskapande. Det innebär att logikerna sätter ramar för aktörernas handlingsutrymme. De tre logikerna bär i sin tur på olika ideal kring styrning. Professionalismens logik vilar på att de yrkesverksamma styr och organiserar arbetet, grundat i deras utbildning och kollektivets autonomi. Marknadens logik bygger på en föreställning om att det finns säljare och köpare på en ”marknad” som styrs genom utbud och efterfrågan, där information och konkurrens är centralt. Byråkratins logik vilar på regelstyrning, där förutsägbarhet, transparens och ett proceduralt förfarande är av central betydelse.

En verksamhet, i detta fall skolan, består i realiteten av en mix av skilda logiker. De tre institutionella logikerna är utvecklade som idealtyper vilka renodlats teoretiskt utifrån tidigare studier. Genom att analysera data med stöd av teorin om institutionella logiker (Freidson, 2001) kan vi identifiera grupperingar inom opinionen och dra slutsatser om skillnader i deras syn på skolan och dess styrning. Detta leder oss till följande fyra forskningsfrågor:

- o Hur ser medborgarna på skolan och dess verksamhet?
- o Hur ser medborgarna på olika sätt att styra svensk skola?
- o Kan vi identifiera olika grupperingar inom opinionen i ljuset av institutionella logiker?
- o Vilka skillnader kan finnas mellan olika positioner och intressen inom opinionen?

Om data och metod

Studien är explorativ och bygger främst på data från den nationella SOM-undersökningen 2021, genomförd hösten 2021. Vid analyser av förändringar inom opinionen jämför vi med SOM-undersökningen 2014 och 2018. I de frågor som är underlag för föreliggande analys tog respondenterna ställning till olika förslag till förändring och värderade dem i femgradiga skalor: som ”mycket bra förslag”, ”ganska bra förslag”, ”varken bra eller dåligt förslag”, ”ganska dåligt förslag” eller ”mycket dåligt förslag”. Påståenden om hur välutbildade svenska lärare bedömdes vara av opinionen skedde också enligt en femgradig skala ”helt riktigt påstående” till ”helt felaktigt påstående” i en skala 1-5. För att analysera data använder vi oss främst av korstabeller och explorativa klusteranalyser i dataprogrammet SPSS.

Vi utgår från frågor som också kan tjäna som indikatorer för hur opinionen ser på olika institutionella logiker, enligt följande:

För att undersöka attityder till byråkratisk styrning använder vi frågan/påståendet ”Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna”. När ansvaret för skolan flyttades till kommunerna från staten på 1990-talet innebar det att skolans verksamhet blev en del av det kommunala självstyret där kommunpolitiker och tjänstemän fick ett direkt inflytande över beslut som tas i frågor om skolans utveckling. Det är därför rimligt att se diskussionen om förstatligande av skolan som en önskan om att minska inflytandet från den kommunala politiska nivån i riktning mot regelstyrd statlig myndighetsstyrning enligt en byråkratisk logik.

För att undersöka åsikter kring marknadsstyrning använder vi bedömningar av förslaget att ”Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor”, eftersom denna kan illustrera en brist på tillit till marknadens förmåga att styra skolan mot bättre kvalitet.

Responser till påståendet att ”Lärare i svenska skolor är välutbildade” menar vi indikerar de svarandes tillit till professionen och dess utbildning. Om en i svaret hävdar att påståendet är felaktigt menar vi att en också ställer sig negativ till professionell logik vid styrningen av skola.

För att resonera om dessa styrprinciper analyseras de tre frågorna med hjälp av explorativa klusteranalyser där vi organiserar data och bestämmer ett antal kluster utifrån vad som ger stabilitet till analysen. Vi använder oss här av SPSS och dess analysverktyg Twostep Cluster vilket

”...enables the researcher to group together similar and homogenous subsamples of people” (se Cohen m.fl., 2011, s 685).

Genom denna typ av analys grupperar vi populationen utifrån deras olika svar så att skillnaderna inom ett kluster blir små och skillnaden mellan klustren stora. Vi undersöker alltså vad som karaktäriserar respektive klusters ståndpunkter inom populationen.

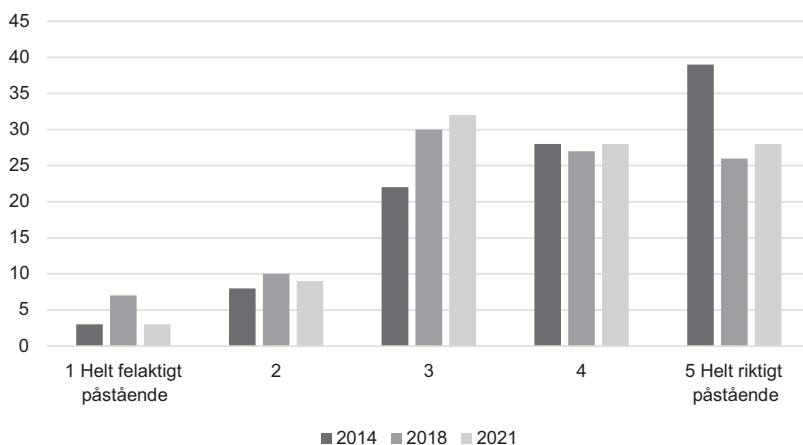
Med hjälp av klusteranalyserna försöker vi också få en bild av hur dessa ståndpunkter fördelas över olika tillhörigheter inom opinionen vad gäller kön, ålder och utbildningsnivå samt yrke och politiska preferenser.

Medborgarnas syn på svensk skola och dess styrning

Enligt rapporten *Svenska trender 1986–2020* (Martinsson & Andersson, 2021) ökar medborgarnas förtroende för grundskola över tid och närmar sig förtroendet för universitet. Likaså ökar förtroendet för lärare som yrkesgrupp i opinionen. År 2014 rankades skolan som det största samhällsproblemet, men sedan dess har andra områden såsom integration/immigration, lag och ordning och sjukvård bedömts vara mer angelägna samhällsproblem. År 2020 återfinns skola på fjärde plats i listan över samhällsproblem i opinionen (Martinsson & Andersson, 2021).

Medborgarnas inställning till försämrad kvalitet i den svenska skolan har under flera år belysts i den nationella SOM-undersökningen (se Lindblad m.fl., 2014; Lindblad, 2018). Undersökningen 2021 påminner om tidigare års resultat, även om en något lägre andel tycker att kvaliteten i den svenska skolan försämrats 2018 och 2021 jämfört med 2014, då resultat av internationella kunskapsmätningar diskuterades mycket i massmedia, se figur 1. Vi noterar också att en högre andel nu anger mittenalternativet, dvs ”varken eller” som svar på frågan. Detta kan jämföras med resultatet från valåret 2014 då det pågick en intensiv mediedebatt kring sjunkande Pisaresultat (Wärvik, Runesdotter & Pettersson, 2019).

Figur 1 Medborgarnas uppfattning av påståendet att kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år, 2014, 2018 och 2021 (procent)

Kommentar: Frågan löd: 'Vilken är din uppfattning om följande påståenden? Kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år.' Svarsskalan var femgradig från 1 'Helt felaktigt påstående' till 5 'Helt riktigt påstående'. Basen för analysen utgörs av resultaten från tre SOM-undersökningar 2014, 2018 och 2021. Data utgörs av en delmängd där 3 500 personer tillfrågats. År 2014 svarade 1 634 personer, en svarsfrekvens på 47 procent. År 2018 svarade 1 730 personer, en svarsfrekvens på 49 procent. År 2021 svarade 1 649 personer på undersökningen, en svarsfrekvens 47 procent. Denna fråga hade 1 565 svar.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014, 2018 och 2021.

Hur ställer sig då medborgarna till olika sätt att styra skolan – något som var betydelsefullt i den omstrukturering som ägt rum sedan 1990-talet? För att kunna studera förändringen i medborgarnas syn på kvalitet relativt förändringar i skolans styrning använder vi, som tidigare presenterats, tre frågor från den nationella SOM-undersökningen 2021: ”Låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna”, ”Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor” samt ”Lärare i svenska skolor är välutbildade”. Vi har ställt samman svaren på dessa frågor i tabell 1.

Tabell 1 Medborgarnas åsikter om vinstdrivande skolföretag, statlig styrning samt lärares kompetens, 2021 (procent)

Påståenden	Alternativ					Summa procent samt antal
	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	
Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor	41	20	16	12	11	100 % N =1 553
Låt staten överta ansvaret för skolan från kommunerna	36	28	25	8	3	100 % N =1 542
	<i>5. Helt riktigt påstående</i>	4	3	2	<i>1. Helt felaktigt påstående</i>	-
Lärare i svenska skolor är välutbildade	11	32	42	11	4	100 % N =1 556

Kommentar: Frågorna löd: 'Vilken är din åsikt om följande förslag? Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna' samt 'Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor'. Svartalternativ och antal svarande framgår av tabellen. 'Vilken är din uppfattning om följande påståenden? Lärare i svenska skolor är välutbildade'. Svartalternativ framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Tabell 1 visar att medborgarna förefaller vara relativt överens i sin kritik av den svenska skolans omstrukturering i termer av decentralisering och marknadsstyrning. Slår vi ihop kolumnerna för ”mycket bra” och ”ganska bra” förslag ser vi nämligen att en majoritet (64 procent) instämmer i påståendet ”Låt staten överta ansvaret för skolan från kommunerna”. I princip lika stor andel (61 procent) tycker att det är ett ”ganska” eller ”mycket bra” förslag att ”Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor”. Inom opinionen anser en mindre del – 15 procent – att påståendet ”Lärare i svenska skolor är välutbildade” är ”helt” eller ”delvis” felaktigt, medan 43 procent menar att det är ”helt” eller ”delvis” riktigt.

För att närmare granska hur medborgarna ser på kvalitetsförsämringar i den svenska skolan knutet till bedömningar av förslag till förändrad styrning gjorde vi en enkel analys som visas i tabell 2. Tabellen visar att en klar majoritet av dem som

anser att kvaliteten har försämrats också ställer sig bakom förslagen att förbjuda vinstdrivna företag och att låta staten ta över ansvaret för skolan.

Tabell 2 *Åsikter till förslag till förändrad styrning inom den grupp medborgare som menar att kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år, 2021 (procent, balansmått)*

Förslag:	Svar bland de individer (n=941 av 1 565) som håller med om påståendet att kvaliteten i svensk skola har försämrats		
	Mycket bra/ ganska bra förslag	Mycket dåligt/ ganska dåligt förslag	Balansmått Bra – dåligt förslag
Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor	60	25	+ 35
Låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna	70	10	+ 60

Kommentar: Frågorna löd: 'Vilken är din åsikt om följande förslag? Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna' (n=1 542) samt 'Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor' (n=1 553). Svartalternativ är sammanslagna till mycket bra/ganska bra förslag samt mycket dåligt/ganska dåligt förslag. Balansmått visar andelen som tycker förslaget är bra minus andelen som tycker att förslaget är dåligt och kan variera mellan -100 (alla tycker det är dåligt förslag) och +100 (alla tycker att det är ett bra förslag).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

En tolkning av utfallet i tabell 2 är att privatisering och decentralisering av skolväsendet ses som sammanlänkade med kvalitetsförsämringar inom denna del av opinionen och att individerna i denna stora grupp oftast bedömer att försämringen kan åtgärdas genom att öka den statliga styrningen och/eller genom att ta bort möjligheter för skolföretag att göra vinster inom skolväsendet.

Till resultatbilden hör att det bara är en liten andel av svenska folket menar att lärarna inte är välutbildade, enligt tabell 1. I debatten om skolans kris har detta annars anförts som en orsak till skolans problem, men denna uppfattning delas alltså inte av det stora flertalet. Detta kan i sin tur knytas till att svenska folket till stor del har förtroende för lärare som yrkesgrupp (se Martinsson & Andersson, 2021).

Vi övergår nu till att undersöka eventuella skillnader inom opinionen i synen på skolans styrning. På basis av respondenternas svar har vi gjort explorativa klusteranalyser med hjälp av datorprogrammet SPSS. Det var fem kluster som visade sig ge vad vi såg som den mest effektiva, signifikanta och stabila indelningen av populationen.⁵ Klustren genererades ur de frågor som redovisats ovan: "Låta staten ta över ansvaret för skolan och kommunerna", "Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor" samt "Lärare i svenska skolor är välutbildade". Klustren har olika stor utbredning och benämns här A-E. I bilaga redovisas utfallet av klusteranalyserna.

Här ger vi en sammanställning av utfallet av klusteranalyserna och deras andelar inom opinionen utifrån det underlag som ges i bilagan:

- Kluster A (17 procent) är genomgående för förslagen att låta staten ta över ansvaret för skolan och att förbjuda vinstintressen men har ingen deciderad uppfattning om lärare är välutbildade eller inte.
- Kluster B (19 procent) är för förslagen att låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna och att förbjuda vinstintressen, samt menar genomgående att svenska lärare är välutbildade.
- Kluster C (31 procent) kännetecknas av att inte stödja förslaget om förstatligande, är mestadels för förslaget att förbjuda företag med vinstsyften, och är ofta av uppfattningen att lärarna är välutbildade.
- Kluster D (17 procent) anser att det är riktigt att förstatliga skolan, men anser mestadels att det är fel att förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor, och menar ofta att svenska lärare är välutbildade.
- Kluster E (15 procent) är som grupp odeciderade vad gäller förstatligande och förbud mot vinstintressen, men anser genomgående att det är fel att hävda att svenska lärare är välutbildade.

Tre av klustren (A, B och D) ställer sig genomgående positiva till förslaget att låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna. Kluster A och B menar också genomgående att det är rätt att förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor, medan ingen i kluster D ställer sig bakom detta förslag. Istället anser en klar majoritet i kluster D att ett sådant förbud är felaktigt, liksom mindre andelar av kluster C och E. Vad gäller påståendet att lärare i svenska skolor är välutbildade menar kluster B genomgående att så är fallet, medan kluster E anser att så inte är fallet.

Hur ser då de olika klustren ut i termer av sociala tillhörigheter?

Våra analyser visar på skillnader mellan klustren vad gäller kön, ålder, partisynpatier och yrke, även om några utfall bör behandlas med försiktighet, exempelvis vad gäller vissa politiska preferenser eller i termer av stad-land som hemvist.⁶

- Kluster A består ofta av personer som har relativt hög utbildning och är medelålders tjänstemän. Inom klustret är det relativt vanligt med sympatier åt vänster på den traditionella höger-vänsterskalan.
- Kluster B består i relativt hög grad av kvinnor, tjänstemän och äldre medborgare med hög utbildning. En stor andel inom detta kluster placerar sig också till vänster på den traditionella höger-vänsterskalan.
- Kluster C består av en relativt stor andel yngre personer och kvinnor, fördelar sig relativt jämnt över partisynpatier och ålder men med en övervikt av tjänstemän av olika slag. Jämfört med andra kluster är det mindre vanligt med hög utbildning.

- Kluster D består i högre grad än övriga kluster av äldre män och småföretagare som placerar sig till höger på den traditionella höger-vänsterskalan. Utbildningsnivån varierar inom klustret.
- Kluster E består – jämfört med andra kluster – av en stor andel yngre män från storstadsområden. Inom klustret varierar utbildningsnivån, men relativt många har hög utbildning. Partisympatierna drar sig relativt ofta långt till höger.

Klusteranalyserna gav sammanfattningsvis en tydlig bild av hur opinionen ser ut i sina olikheter vad gäller förstatligande, vinstintressen och bedömningar av hur välutbildade de svenska lärarna är. Vad säger oss dessa resultat i ljuset av olika institutionella logiker?

Kluster D ser vi som det enda av klustren som ställt sig övervägande positivt till att låta en marknadslogik – i termer av privata vinstintressen – gälla i skolans värld. Av motsatt åsikt är framför allt kluster A och B och i viss mån även kluster C och E som inte ställer sig bakom denna marknadslogik som grund för styrning av skolan. Vad gäller stöd för en byråkratisk logik, mätt i form av att låta staten med dess regelverk ta över ansvaret för skolan, förespråkas detta genomgående av klustren A, B och D och även i stor utsträckning av kluster E, medan kluster C inte ställer sig bakom detta förslag. Om vi utgår från att bedömningen att svenska lärare är välutbildade indikerar stöd för en professionslogik är det framför allt kluster B som stödjer detta, medan kluster E är det enda som ställer sig direkt avvisande till detta.

Staten förväntas lösa skolans problem

Vi har i denna text fokuserat på medborgarnas uppfattningar om skolan och dess styrning samt på skillnader inom opinionen gällande detta. Inledningsvis visar analysen att medborgarna, liksom i tidigare SOM-undersökningar (2014, 2018) fortsatt oroar sig för kvaliteten i skolan. Resultat som baserar sig på den nationella SOM-undersökningen 2021 pekar på att medborgarnas syn på hur skolan ska styras är splittrad, även om påståendet om att staten ska över ansvaret för skolan från kommunerna får ett mycket omfattande stöd i opinionen. Stödet för förslaget att förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor är också stort. Likaså tycker endast en liten andel inom opinionen att lärare i den svenska skolan inte är välutbildade.

När vi knyter våra resultat till skolans styrning i termer av institutionella logiker utifrån Freidson (2001) drar vi slutsatsen att medborgarna i stort har förtroende för staten och byråkratin som garant för kvalitet i skolan. Frågan om ett förstatligande av skolan ger alltså ett tydligt utslag i opinionen, men det är mer tveksamt om detta resultat kan tolkas som ett avståndstagande från övriga sätt att styra. Byråkrati förefaller snarare vara en överordnad logik som inte motsäger betydelsen av välutbildade lärare (professionell logik) eller möjlighet till vinstuttag i skolan (marknadslogik). Synen på huruvida lärare är välutbildade är intressant mot

bakgrund av nutida politiska förslag om att stärka lärares kompetens och skolans kvalitet (SOU 2018:17). Det rör sig om detaljerade förslag att inrätta ett professionsprogram för lärare som ska leda till ”meriterade” och ”särskilt meriterade” lärare (ikraftträdande 1 juli 2023). Här föreslås statsbidrag för fortbildning av lärare (från 1 juli 2028), samt inrättande av ett råd med uppdrag att identifiera vilken kompetensutveckling som ska erbjudas, ta fram kriterier för meritering och följa upp kvaliteten i fortbildningsutbudet (U2021/03373). I våra resultat framträder emellertid ingen stark opinion för att lärarna behöver ökad kompetens. Opinionsen är snarare, som tidigare betonats, betydligt mer samlad i frågan om centralisering av skolverksamheten, det vill säga förstatligande av skolan för att komma tillrätta med den sjunkande kvaliteten.

Bland medborgarna finner vi lite stöd för att låta företag med vinstsyfte att driva skolor. Detta är inte bara inrikespolitiskt intressant utan även av internationellt intresse, eftersom Sverige är känt för att ha ett av världens mest marknadsutsatta skolsystem. Det förefaller som inställningen till marknaden, liksom inställning till lärarprofessionen går i otakt med politiken, eller kanske tvärtom. Förslaget om professionsprogram för lärare, som nämnts ovan, skulle här kunna ses som en ökad statlig, byråkratisk styrning av lärares professionella verksamhet, vilket indikerar att opinion och politik går i takt i detta hänseende. Det blir alltså en blandning av byråkratisk och professionell logik där staten styr över lärarprofessionen. Om marknaden istället får råda kan vi utifrån Evetts (2009) tala om en nyliberalt styrd professionalism i skolans värld, byggd på en blandning av marknadslogik och professionell logik. Våra slutsatser om institutionella logiker är dock, givet vår explorativa ansats och det empiriska underlag för fortsatta analyser och diskussioner.

Vi vill avslutningsvis ändå framhålla två övergripande slutsatser från denna studie. En första slutsats är att den svenska opinionen har delade uppfattningar om skolan vilket framgår av att många har ganska god tillit till skolan som institution, särskilt i den egna kommunen, samtidigt som en majoritet står bakom påståendet om att skolans kvalitet har försämrats.

En andra övergripande slutsats är att omstruktureringen av svensk skola, i form av avreglering, decentralisering och marknadsisering, idag uppfattas som mindre väl fungerande av svenska folket. Våra resultat pekar nämligen riktning mot att en majoritet vill förbjuda privata vinstintressen och att staten istället ska ta över ansvaret för skolan.

Detta underbyggs ytterligare av att svenska folket i liten utsträckning riktar kritik mot lärares utbildning och kompetens. Den förklaring till skolans kris som ofta påtalas i medierna, nämligen att försämringarna orsakas av brister i utbildningen av lärare, verkar inte verka stämma med medborgarnas uppfattningar. I mötet mellan skola och medborgare är det, utifrån vår undersökning, snarare grundläggande beslut om skolans styrning och organisering som behöver uppmärksammas och diskuteras och knyts till samspelet mellan skola och samhälle och mellan olika institutionella logiker i skolans värld.

Noter

- ¹ Se exempelvis SOM-institutets *Trender och Prognoser för 2020*.
- ² Se Lundahl (2000) för en genomgång av omstruktureringen av svensk skola i policy-dokument, samt Lindblad & Popkewitz (2001) för en internationellt komparativ analys av förändringar i skolans styrning med fokus på social inkludering/exkludering.
- ³ Se exempelvis DN 2010-10-12.
- ⁴ Se t.ex. SvD, 2020-06-20.
- ⁵ Enligt SPSS var de erhållna klustren av god kvalitet med avseende på sammanhållning och separation (klusterkvalitet 0,6).
- ⁶ Vi har gjort detaljerade analyser av samband mellan klustertillhörighet och olika former av social tillhörighet. Av utrymmesskäl avstår vi från att redovisa dessa.

Referenser

- Cohen, Louis, Manion, Lawrence & Keith Morrison (2011). *Research methods in education*. Oxon; New York: Routledge.
- Englund, Tomas (1996). *Utbildningspolitiskt systemskifte?*. Stockholm: HLS förlag.
- Evetts, Julia (2009). New professionalism and new public management: Changes, continuities and consequences. *Comparative Sociology*, 8(2): 247–266.
- Freidson, Eliot (2001). *Professionalism, the third logic: On the practice of knowledge*. Cambridge: Polity press.
- Kallós, Daniel & Sverker Lindblad (1994). *New policy contexts for education: Sweden and United Kingdom*. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Lindblad, Sverker & Thomas. S. Popkewitz (red, 2004). *Educational Restructuring: International perspectives on travelling policies*. Greenwich, CT: Information Age Publ.
- Lindblad, Sverker, Nilsson, Lennart & Mårten Lindblad (2018). Svensk opinion om skolans omstrukturering. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Lindblad, Sverker (2019). Polarisering i skolfrågor? Förändringar i svensk opinion mellan 2014 och 2018. I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Lindblad, Sverker (2020). *Om den politiska kritiken av forskning inom det pedagogiska kunskapsområdet*. Bidrag presenterat vid SWERAs kongress 2020 i Göteborg.

- Lindblad, Sverker & Erik Wallin (1993). On transitions of power, democracy and education in Sweden. *Journal of Curriculum Studies* 25(1): 77–88.
- Lundahl, Lisbeth (2000). Sweden – A new kind of order: Swedish policy texts related to governance, social inclusion and exclusion in the 1990s. I Sverker Lindblad & Thomas S. Popkewitz (red): *Public discourses on education governances and social integration and exclusion*. Uppsala: Uppsala Reports on Education 36.
- Lundahl, Lisbeth (2020). *Lärarytbildningens vedersakare*. Bidrag presenterat vid SWERAs kongress 2020 i Göteborg.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. Statens offentliga utredningar.
- SOU 2018:17. *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling*. Statens offentliga utredningar.
- U2021/03373. *Professionsprogram för rektorer, lärare och förskollärare*. Promemoria, Utbildningsdepartementet.
- Wärvik, Gun-Britt, Runesdotter, Caroline & Daniel Pettersson (2019). Co-production of knowledge on the educational Agora: media activities and 'logics'. I Christina Elde Mølstad & Daniel Pettersson (red). *New practices of comparison, quantification and expertise in education: Conducting Empirically Based Research*. London & New York: Routledge.

BILAGOR

Utfall av klusteranalyser baserade på den nationella SOM-undersökningen 2021.

1 Klusterfördelning. Klusterbeteckning samt antal och procent

Kluster	Antal	Procent av kombinerad fördelning
A	254	17
B	288	20
C	462	31
D	256	17
E	223	15
Total	1 483	100

Kommentar: Frågorna löd: 'Vilken är din åsikt om följande förslag? Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna' samt 'Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor'. 'Vilken är din uppfattning om följande påståenden? Lärare i svenska skolor är välutbildade'. Svartalternativ i klustrets ingående variabler är sammanslagna från 5 till 1 alternativ.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

2 Klusterprofil, frekvens. Låt staten överta ansvaret för skolan från kommunerna

Kluster	Mycket bra/ ganska bra förslag		Varken eller		Mycket dåligt/ ganska dåligt förslag		Totalt	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
A	254	100	0	0	0	0	254	100
B	288	100	0	0	0	0	288	100
C	0	0	329	71	133	29	462	100
D	256	100	0	0	0	0	256	100
E	147	66	52	23	24	11	223	100
Totalt	945		381		157		1 483	

Kommentar: Frågan löd: 'Vilken är din åsikt om följande förslag? Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna'. Two-step klusteranalys i SPSS. Svartalternativen i klustrets ingående variabler är sammanslagna från fem till tre alternativ 'mycket bra/ganska bra förslag', 'varken eller', samt 'mycket dåligt/ganska dåligt förslag'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

3 Klusterprofil, frekvens. Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor

Kluster	Mycket bra/ ganska bra förslag		Varken eller		Mycket dåligt/ ganska dåligt förslag		Totalt	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
A	254	100	0	0	0	0	254	100
B	288	100	0	0	0	0	288	100
C	232	50	112	24	118	26	462	100
D	0	0	93	36	163	64	256	100
E	128	57	31	14	64	29	223	100
Totalt	902		236		345	100	1 483	

Kommentar: Frågan löd: 'Vilken är din åsikt om följande förslag? Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor'. Two-step klusteranalys i SPSS. Svartalternativen i klustrets ingående variabler är sammanslagna från fem till tre alternativ 'mycket bra/ganska bra förslag', 'varken eller', samt 'mycket dåligt/ganska dåligt förslag'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

4 Klusterprofil, frekvens. Lärare i svenska skolor är välutbildade

Kluster	Riktigt påstående		Varken eller		Felaktigt påstående		Totalt	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
A	0	0	254	100	0	0	254	100
B	288	100	0	0	0	0	288	100
C	229	50	233	50	0	0	462	100
D	125	49	131	51	0	0	256	100
E	0	0	0	0	223	100	223	100
Totalt	642		618		223		1 483	

Kommentar: Frågan löd: 'Vilken är din uppfattning om följande påstående? Lärare i svenska skolor är välutbildade'. Two-step klusteranalys i SPSS. Svartalternativen i klustrets ingående variabler är sammanslagna från fem till tre alternativ 'helt riktigt påstående', 'varken eller', samt 'felaktigt påstående'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.